

Kitap Tanıtımı | Book Reviews

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 118-122.

**Adnan Demircan, Urfa-Mardin Hattı
Memleketime Dair Yazılar
(Kitap Tanıtımı / Book Reviews)**

Yüksek Lisans Öğrencisi Mihriban BİLGE

Adnan Demircan, *Urfa-Mardin Hattı Memleketime Dair Yazılar*, (İstanbul: Beyan Yayınları 2016, 384 sayfa, ISBN: 978-975-473-682-3).

İnsan ve coğrafya arasındaki ilişki karşılıklı gelişen bir durum olmakla beraber coğrafyanın insan üzerinde çok büyük bir etkisi bulunmaktadır. Nitekim insanlar, coğrafyanın sunduğu imkânlar doğrultusunda hayatlarına yön verirler. Sosyal, siyasi, tarihi, ekonomi vb. birçok alanı içinde barındıran coğrafyanın küçük bir parçasını temsil eden şehir de insanoğlunun önemli bir yaşam alanıdır. Üç semavi din için kutsal yerleri temsil eden Kudüs'ün yanı sıra jeopolitik konumu, tarihi, zamanında aşılamayan güçlü surları ve daha birçok önemli noktasiyla dikkat çeken İstanbul ve Roma, geçmişten günümüze örnek verebileceğimiz önemli merkezlerden sadece birkaçını temsil etmektedir. Şehirler birçok farklı noktasiyla devletler ve bireyler üzerinde büyük etkiler yaratmış, tarihin önemli kaynaklarını teşkil etmişlerdir. Kitap tanıtımına konu olan, tarihi dokusuyla geçmişten günümüze Mezopotamya'nın en önemli iki merkezi konumunda yer alan Urfa ve Mardin şehirleri de Yazar Adnan Demircan'ın hayatında önemli derecede rol oynayan iki şehir olmuştur.

Prof. Dr. Adnan Demircan, *Urfa-Mardin Hattı Memleketime Dair Yazılar* adlı eserini kaleme alma nedenlerinden bir tanesini Urfa ve Mardin ile olan gönül bağı münasebetine dayandırmıştır. 1964 yılında Mardin'in Ömerli ilçesinde doğan Demircan, araştırma ve çalışmalarını İslam Tarihinin yakın dönemleri üzerine yoğunlaştırmıştır. *Urfa-Mardin Hattı Memleketime Dair Yazılar* başlığını içeren esere söz konusu ismi, Beyan Yayınevinin sahibi, 1953 Mardin doğumlu, Ali Kemal Temizer vermiştir. Eser; *İçindekiler, Önsöz, Transkripsiyon, Dört Bölüm, Bibliyografya ve İndeks* bölümlerinden oluşmuş ve Demircan'ın samimi önsöz yazısıyla başlatılmıştır. Yazar, bu kısımda içten bir dille kısaca kendinden söz ederek, Urfa ve Mardin'in hayatına katmış olduğu yere vurgu yapmıştır. Daha sonra da okuyucularının faydalanabileceği bir transkripsiyon ile devam ederek, birinci bölümü oluşturmuştur.

Eserin *Birinci Bölümü*, "Urfa" (s.19-125) şehri ile başlatılmıştır. Bu bölüm beş ayrı konu başlığını içermektedir. Bölüm ilk olarak Peygamberlerin Atası Hz. İbrahim başlığıyla başlarken, Kutsal Kitaba göre Harran ve çevresi, Urfa'da meydana gelen bazı doğal afetler, Osmanlı şehrinde dini yapı: Urfa örneği başlıklarıyla devam etmekte ve son olarak da Evliya Çelebi'nin gözüyle Urfa başlıklarını içermektedir. Yazar, Hz. İbrahim'i anlatırken Tevrat, Kutsal Kitap (Yaratılış), Kuran, İslam kaynakları ve halk arasında dolaşan inançlar bazında ele alarak, kaynakları mukayese etmiştir. Böylece zengin bir içerikle bizi baş başa bırakan yazar, olayları muhakeme etmemize olanak tanımıştır. Demircan, kutsal metinleri, arkeolojik bulguları, kitap ve halk efsanelerini kullanarak, okuyucunun sağlıklı bir değerlendirme yapmasını sağlamıştır. Yazar, Urfa'da meydana gelen sel baskınları, depremler, kuraklık ve çekirge istilaları ile son olarak da salgın hastalıklar üzerinde durarak, insan iradesinin dışında gelişen olaylar üzerinde, siyasi tarih kadar durulmadığını da açıklamıştır. Urfa'nın dini yapısı hakkında bilgi vererek, geçmişten bugüne paganizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam ile tanıştığı zamanlara değinmiştir. Bu bölümde, 1518 tarihlerinde Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Harput'un karşılaştırmalı nüfus grafikleri verilmiştir. Yazar, dini hayat için büyük bir önem teşkil eden mabetlerin, ziyaretgâhların dışında ayrıca Urfa'da eğitim ve öğretime de değinmiştir. Son olarak

“Evliya Çelebi'nin gözüyle Urfa” başlığı altında, Urfa'nın sosyal, kültürel, fiziki ve dini yapısı gibi önemli özellikleri üzerinde durmuştur.

Eserin *İkinci Bölüm'ü* (s.125-163) “Diyarbakır” ile devam ettirilmiştir. Yazar, bu bölümü iki başlık altında işlemiştir. “Diyâru Bekr'de Haricî isyanları” ve “Müslümanların Fethinden Mervânîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfarikîn”i temel almıştır. Demircan, El-Cezîre bölgesinde Haricîlerin genel olarak Diyâru Bekr'e ve Diyâru Rebî'a da yaşadıklarını, Diyarbakır, Silvan, Mardin, Hasankef ve Yanarsu'nun önemli şehirleri arasında sayıldığını vurgulamıştır. El-Cezîre Haricîlerinin isyanlarından ve Haricî mezhebinin kollarından biri olan Sufriyye'den söz etmiştir. Kabileye olan bağlılığın Sufriyye mezhebine alınmada önemli bir rol teşkil ettiğine de değinmiştir. Demircan araştırmalarına dayanarak, Diyarbakır'da ayaklanan Haricîlerin Sufriyye fırkasına bağlı olduğunu, Haricîler arasında ilk önemli bölünmenin Yezid bin Muaviye zamanından başlayıp, Mekke kuşatmasının ardından meydana geldiğini açıklamıştır. Haricîlerin yoğun olarak Diyâru Rebî'a'da faaliyet gösterdiklerini diğer iki bölge olan Diyâru Bekr ve Diyâru Mudar'da saldırı faaliyetleri gerçekleştirdiklerini belirtmiş ve Arap kabileleri ile ilişki kurduklarına vurgu yapmıştır. Haricîlerin gücünü kaybetme nedenlerine de değinmiştir. El-cezire'de hâkimiyeti ele alan Hamdaniler, bölgedeki Haricî varlığına zarar vermiştir. Hamdanilerden sonra Bad ve daha sonra Mervan'ın, Diyâru Bekr'de varlık göstermesi Haricîlerin gücünü kırmıştır. Mervânîlerin bölgede hâkimiyeti ile birlikte bölgenin nüfusunda bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Demircan, Diyâru Bekr'deki Haricî isyanlarının El-Cezîre Haricîliğinin bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Diyâru Bekr'deki isyanların Bekr ve Tağlip gibi kabileler tarafından destek verildiğini ayrıca ilk Haricî isyanını gerçekleştiren Salih b. Müserrih'in Temim kabilesine mensubiyetinden dolayı bu kabilenin de unutulmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. İsyânların sebebini bütün kabile mensuplarına yüklemenin de yanlış olacağına vurgu yapan yazar, bu konuda hassas davranmaya çalışmıştır. Yazar, bu bölümün ikinci başlığında, “Müslümanların Fethinden Mervânîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfarikîn”i temel almıştır. Meyyâfarikîn'in Müslümanlar tarafından sulhla fethini, Muhammed el Vâkîdî'nin Fütûhu's-Şam adlı kitabından da istifade ederek aktarmıştır. Demircan, Emeviler ve Abbasîler dönemindeki Meyyâfarikîn'i anlatmıştır. Ayrıca Şeyhoğulları, Hamdâniler, Büveyhiler ve Mervânîler dönemlerindeki Meyyâfarikîn'in yapısını da eserinde işlemiştir.

Eserin *Üçüncü Bölüm'ü* “Siirt” (s.163-182) başlığı ile devam etmiştir. Bu bölüm, kendi içinde iki başlık altında ele alınmaktadır. İlk olarak “Osmanlılar Dönemine Kadar Siirtli Devlet Adamları” başlığı ele alınarak, kaynaklarda el-İs'irdî diye adlandırılan Osmanlı devrinden önce ve Osmanlı devrinde, Osmanlı'nın buyruğu altında çalışmayan devlet adamları ele alınmıştır. Demircan, bu bildirideki kişilerin el-İs'irdî diye söz edilmelerini, Siirt dışında yaşamalarına bağlamıştır. Bu devlet adamlarının genellikle Mısır ve Şam gibi ilim merkezlerinde faaliyet gösterdiklerini dile getirmiştir. Bu şahıslar, ilim tahsil eden, hukuk alanında çalışan hazinede görev yapan, yazı işleri veya askerî alanda çalışan kimselerdi. Ele alınan şahıslar genellikle Eyyubiler ve Memlükler zamanında yaşamışlardır. Yazar, kaynak yetersizliğinden dolayı bazı devlet adamlarını tespit edememiş olabileceğinin de altını çizmiştir. Demircan, araştırmaları sırasında ilmiyeye mensup olan dönemin önemli tacirlerini

araştırdığında Siirt'ten Suriye ve Şam'a önemli derecede göç olduğunu ve bu durumun da ayrıca incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Eserin *Dördüncü Bölümü*'nde "Mardin" (s.183- 357) konu edinilmiştir. Bu bölüm altı başlık altında ele alınmıştır. Kitabın en akıcı bölümü diyebileceğimiz bu kısım sade bir dille yazılmıştır. İlk olarak Belâzürî'ye göre El-Cezîre'nin fethi konu edinilmiştir. İslam'ın ilk dönemleri hakkında bize önemli bilgiler sunan Belâzürî'nin Ensâbu'l-Eşraf ve Fütûhu'l-Büldân isimli eserine değinen yazar, El-Cezîre'nin fethini gerçekleştiren kuvvetlere de değinmiştir. Rakka, Urfa, Harran, Re'sû'l-Ayn, Sincâr ve diğer bazı önemli yerlerin fetih bilgisi bu bölümde verilmiştir. İkinci başlıkta "Mardin'in Ömerli İlçesinde, Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Hayat" temel alınmıştır. Demircan, Ömerli'nin sosyal yapısında kabileciliğin hâkim olduğunu vurgulamıştır. Bu bölümde Demircan, çocukluğundaki Ömerli ile şimdiki Ömerli arasındaki farklara dikkat çekmiştir. Ömerli'de üç farklı etnik unsur olan Arap, Kürt ve Türklere vurgu yapan Demircan, Arapları Billikîler ve Muhallemler diye iki farklı gruba ayırmıştır. Yazar, bireysel kimliğin öneminin artmasıyla, aşiret kimliğinde öneminin zayıfladığına işaret etmiştir. Ömerli'nin siyasi boyutuna değinen Demircan, Ömerli'nin iki siyasi gücü olan Beyt Bekkiro ve Beyt Şindî ailelerinin etrafında Ömerli siyasetinin meydana geldiğini, yalnız bu siyaset tarzının zamanla değiştiğini açıklamıştır. Bu bölümde, ilçenin ekonomik olarak zengin olmadığına değinerek bazı önerilerde bulunmayı da ihmal etmemiştir. Yazar, 1965-2014 yılları arasında Ömerli'nin yıllara göre nüfusunu bir grafikte okuyucularına sunmuştur. Eğitim kalitesinin artırılması gerektiğine vurgu yapan Demircan, çocukları geleceğe doğru bir şekilde hazırlamak gerektiğini de dile getirmiştir.

Mardin ve civarında yıllardır devam eden Mardin'in önemli kaynaklarından biri olan bağcılığa değinen Demircan, Ömerli'de yetiştirilen Kirkofi, Zeynebî, Hasenî, Zeytî, Vırdânî, Himrânî ve Sûdânî gibi isimlendirilen üzüm çeşitlerini, bağ bozumu zamanını, kuru üzüm, pestil, sucuk gibi doğal ürünlerin aşamalarının nasıl gerçekleştiğini kendi derlediği bilgiler dâhilinde ifade etmiştir. Geleneksel usulde hazırlanan bulgurun (selik) aşamalarına, adeta bir tören havasında gerçekleştiğine değinmiştir. Bu bölümde dikkat çeken bir başka başlıkta kız isteme ve düğün âdetleri ile ilgilidir. Ömerli ilçesinde ki âdetleri detaylı bir şekilde ele alan Demircan, bölgede önemli batıl inançlar ve hurafelere de yer vermiştir. Bu bölümün üçüncü başlığı da yine bir tartışma konusu olan "Muhallemlerin Etnik Kökeni Etrafındaki Tartışmalar" üzerinedir. Arap, Süryani, Kürt ve son olarak melez olduklarına dair savları değerlendiren Demircan, Muhallemye bölgesi ile ilgili bir harita, Muhallemye'deki Arap köylerini gösteren bir tablo ve son olarak da Muhallemlerle ilişkilendirilen Arap kabilelere de yer vermiştir. Son bölümün dördüncü başlığında "Ömerli'de Billikîler"i ele alan Demircan; Ömerli ve Ömerli çevresindeki köylerin etnik yapısını, Ömerli'deki Billikîlerin Araplaşma sürecini, konuştukları Arapçayı, Ömerli siyasetinde etkilerini ve liderlerini detaylı bir şekilde sunmuştur. Yazar bu bölümde tablolardan önemli bir şekilde istifade etmiştir. Billikîler'in kökenleri hakkında yeterli bilgi olmamasına rağmen eldeki kaynakları kullanarak okuyucuya güzel bir içerik sunan Demircan, Billikîler'in etnik açıdan Kürt olduğunu, bir asır önce Araplaşma süreçlerinin başladığını, Billikîler'in kökenleri ile ilişkilendirilen aşiretlerden biri olan Bâlık ve bir diğeri olan Balikî aşiretlerine vurgu yapmıştır. Demircan, Ömerli Billikîler'inin, Belikan aşiretinin Hasenan koluna mensup olduğunu, göç gerekçesinin de bir kan davası olduğunun ifade edildiğini dile

getirmiştir. Demircan, bu bölümde kaynak olarak bazı kişilerden faydalanmıştır. Başbakanlık Osmanlı arşivlerinden bazı belgelerin fotoğrafını ve yazılarını bu bölümde okuyucuya sunmuştur.

Toplumun sosyal ve kültürel değerleri için önem teşkil eden atasözleri, dönemin duygu, düşünce ve daha birçok unsuru hakkında bilgi edinmemize olanak vermektedir. Bu farkındalıkla Demircan bu bölümün beşinci başlığında “Ömerli’de Kullanılan Arapça Atasözleri”ni ve Türkçe tercümelerini vererek bölgenin kültürünü anlamamıza bir nebze yardımcı olduğu gibi ileriki süreçlerde gelecek kuşağa aktarmada da önemli bir rol üstlenmiştir. Son olarak bu bölümün altıncı başlığında yazar, “Ömerli’de Konuşulan Hayvan ve Bitki İsimleri” üzerinde durmuştur. Bölge halkının temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olmasından dolayı Demircan, bitki ve hayvan isimlerini seçmeyi daha uygun bulmuştur. Muhallemin Arapçasında kullanılan hayvan ve bitki isimleri ile ilgi tablolar vererek Arapça, Kürtçe, Türkçe ve Süryanice ile ortak ve farklı yönlerini işaret etmiştir. Kaynak kişilerden faydalanan Demircan, sunduğu karşılaştırmalı tablolar sayesinde aradaki benzerlik ve farklılıkları görmemize imkân tanımıştır. Demircan, geçmişte Ömerli’ye ikamet eden Kürtlerin Arapça öğrendiğini hatta Araplaştığını son dönemlerde ise etnik kimliklerini koruma gibi bir bilincin oluşması, aynı bölgeye yerleşmeleri ve sayılarının gittikçe artması gibi nedenlerden dolayı dillerini koruduklarını ifade etmiştir. Ömerli’de yaşayan Arapların bazı bölgesel koşullar neticesinde değişime maruz kaldıklarını, Muhallemin Arapçasının, Arapçanın bir kolu olduğunu, Arapça ile kültürel bağında kopukluklar yaşandığı için söz konusu ağzın özelliğini yitirme sürecine girdiğinden söz etmiştir. Dördüncü bölümden sonra eser, zengin bir bibliyografya ve İndeks ile sonlandırılmıştır.

Urfa, Diyarbakır, Siirt ve Mardin ile ilgili şehir tarihi literatürüne önemli bilgiler kazandıran Demircan, bir konu hakkında birden çok kaynağa başvurarak okuyucularına kıyaslama imkânı tanıyabileceği bir olanak sağlamıştır. Metodolojik açıdan önemli değerlendirmeler yapmamıza imkân tanıyan Demircan’ın bu eserinde, bazı şehirler hakkında vermiş olduğu bilgiler gelecek kuşak okuyucusuna sosyal ve kültürel faydalar sağlayacak türdendir. Çocukluğumu Mardin yöresinde geçirmiş biri olarak dile getirmem gerekirse, yazarımız beni geçmişe götürdü. Büyük kazanlarda pişirilen buğday için sırada beklediğimiz, sıcak buğdayı alır almaz üstüne yağ ve tuz sürdüğümüz, o nefis tadı hatırlattığı için yazarımıza ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum. Demircan, eserinde, sadece bir şehri ele alsaydı okuyucuya daha derin anlatımlar sağlayabilirdi. Buna mukabil Urfa, Diyarbakır, Siirt ve Mardin şehirlerini temel alması eserin daha büyük bir kitleye hitap etmesini sağlamıştır. Yazar, eserinde tablo, grafik ve haritadan yararlanarak düz bir anlatım seçme yoluna gitmemiş; sade, anlaşılır ve samimi bir dil kullanmıştır. Eser, akademik çevrelere hitap ettiği kadar genel okuyucu için de çok önemli bilgiler içermektedir.

Mihriban BİLGE,

Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilimdalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi,

e-mail: mihribanbilge27@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4598-6737.